

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 20 ____ р.

**СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ЗАРУБІЖНИЙ ТА
ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

студентки IV курсу групи ЗСП-20
ступінь вищої освіти «бакалавр»
психолого-педагогічний факультет
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма
«Соціальна робота»
Христенко Карини

Керівник: асистент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи,
доктор філософії (PhD) з освітніх,
педагогічних наук
Лисоконь Ілля Олександрович

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Христенко Карина, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(дата)

(підпис)

Христенко Карина
(прізвище, ім'я)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	7
1.1. Підприємництво як наукова категорія	7
1.2. Сутність та зміст базових понять дослідження	11
1.3. Нормативно-правове забезпечення соціального підприємництва в Україні	15
Висновок до першого розділу	18
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ	19
2.1. Визначення соціальних проблем та їх інтерпретація в соціальній роботі	19
2.2. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення соціальних проблем (на прикладі українського бізнес-сектору)	21
Висновок до другого розділу	25
ВИСНОВКИ	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що з підприємництво є багатогалузевим та міжгалузевим явищем, яке одночасно може вирішувати як економічні питання, так і сприяти вирішенню соціальних питань. Нині саме підприємництво є одним із важелів науково-технічного розвитку. Розвиток систем виробництва та надання послуг населення наближає підприємництво до суспільних проблем. Саме тому у ХХ столітті активно починає розвиватися концепція соціального підприємництва, яка в Україні лише розвивається.

Соціальне підприємництва як ідея має на меті перш за все вирішення соціальних проблем або допомогу певній соціально незахищеній категорії населення, а вторинною метою є отримання прибутку. Сучасні соціально-економічні теорії визначають соціальне підприємництво як комерційну діяльність, яка має певну соціальну місію і задля її реалізації направляє певний відсоток свого прибутку на неї. В сучасних умовах, коли відбуваються активні процеси євроінтеграції та економічної адаптації до міжнародного ринку послуг соціальне підприємництво почало набувати своєї актуальності. Тому важливим є актуалізація соціального підприємництва як інноваційного інструменту, технології соціальної роботи, вирішення соціальних проблем на території України.

Основні наукові розвідки соціального підприємництва належать таким науковцям як Р. Краплич Р., Ю. Лопатинський, Т. Лункіна, Ю. Лупенко, М. Малік, І. Прокопа, І. Свиноус, Н. Сіренко, Д. Шеленко та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну працю виконано в рамках комплексної наукової теми, яка розробляється кафедрою соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету «Соціально-педагогічні засади формування професійно орієнтованої особистості в умовах державної освітньої політики» (державний реєстраційний номер 0120U104338).

Тему кваліфікаційної роботи затверджено наказом по університету від 29.09.2023 року № 851-с «Про затвердження тем, наукових керівників і рецензентів кваліфікаційних робіт випускникам бакалаврату денної та заочної форми навчання 2023-2024 н. р.».

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та висвітлити успішну практику соціального підприємництва як технології вирішення соціальних проблем.

Відповідно до мети дослідження сформульовано наступні **завдання:**

1. Проаналізувати підприємництво як наукова категорія;
2. Визначити сутність та зміст базових понять дослідження;
3. Окреслити соціальні проблеми та їх інтерпретацію в соціальній роботі;
4. Вивчити вітчизняні кейси соціального підприємництва.

Об'єктом дослідження є соціальне підприємництво.

Предметом дослідження є вітчизняний досвід впровадження технологій соціального підприємництва для вирішення соціальних проблем.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та означених завдань у кваліфікаційній (бакалаврській) роботі використано наступні методи:

- теоретичні: логіко-системний аналіз і синтез; термінологічний; аналітико-правовий; системного аналізу, узагальнення, аналізу ситуацій; абстрагування, моделювання, прогнозування; узагальнення та систематизації, прогнозування;

- емпіричні: спостереження, експертне оцінювання.

Наукова новизна дослідження полягає в актуалізації існуючих понять та підходів до інтерпретації соціальних проблем та пошуку оптимальних моделей та технологій, зокрема соціальне підприємництво, задля їх вирішення.

Практичне значення. Отримані результати можуть бути використані:

- у науковій діяльності: для подальшого науково-теоретичного розроблення проблематики соціального підприємництва;

- в освітньому процесі: актуалізовано інформацію, яку можна використовувати під час організації та реалізації освітнього процесу зі здобувачами освіти закладів фахової передвищої та вищої освіти спеціальностей 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення.

Особистий внесок здобувача вищої освіти. Кваліфікаційна робота для здобуття освітнього рівня бакалавр за спеціальністю 231 Соціальна робота є одноосібно виконаною працею. Всі наукові результати одержані автором самостійно.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 32 сторінки, з них 25 сторінок основного тексту. Робота містить 6 рисунків, 1 таблицю та список використаних джерел, що складається з 42 найменувань.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

1.1. Підприємництво як наукова категорія

Соціальне підприємництво як феномен в Україні перебуває на початковому етапі свого розвитку. Важливо зауважити, що застосування прикметника «соціальне» по відношенню до підприємництва видозмінює основний вектор цього поняття. На нашу думку, така приставка інтерпретує певну соціальну місію бізнесу в суспільстві.

Якщо розглядати підприємництво, то варто зауважити, що це є формою зайнятості, яка цілком відноситься до фінансово-економічної системи взаємовідносин. Однак суспільні виклики та проблеми, а також певне становлення ідей соціальної справедливості знаходить своє відображення у трансформації цієї категорії. Так, на думку Ю. Пачковського, підприємництво є унікальним суспільним феноменом, який знайшов своє відображення у різних сферах людського життя (ідеологія, культура, відносини тощо) [1, с. 2].

В межах дослідження цікавим є думка М. Вебера, який під підприємництвом пропонує розуміти виключно господарську діяльність та отримання прибутку [2, с. 70].

О. Бондаренко у своїх працях досліджує підприємництво як ментальне явище. На його думку ментальність підприємництва полягає в 3 (трьох) основних аспектах: індивідуально-психологічний, соціально-психологічний і соціокультурний [7]. Кожен з аспектів науковець намагається обґрунтувати, зокрема соціокультурний аспект він висвітлює як механізм до пошуку та вирішення соціальних проблем, засіб надання соціальних характеристик тощо [7].

Відносно нову варіацію підприємництва пропонує А. Дюк. Вона у своїй праці розглядає поняття соціалізація підприємництва, що розкриває ще одну додаткову сторону підприємництва як феномену [6]. Різномісність наукового

огляду підприємництва як категорії дозволяє в межах цього дослідження стверджувати про підприємництво як міжгалузевий феномен.

З точки зору соціології праці й управління Є. Сірий здійснює фундаментальне дослідження підприємництва як наукової категорії [3]. У своїй дисертації він зазначає 3 (три) категорії підприємництва – діяльність, модель та явище [3, с. 7]. Візуалізуємо підхід Є. Сірого до визначення наукових категорій підприємства схематично у Рис. 1.1.

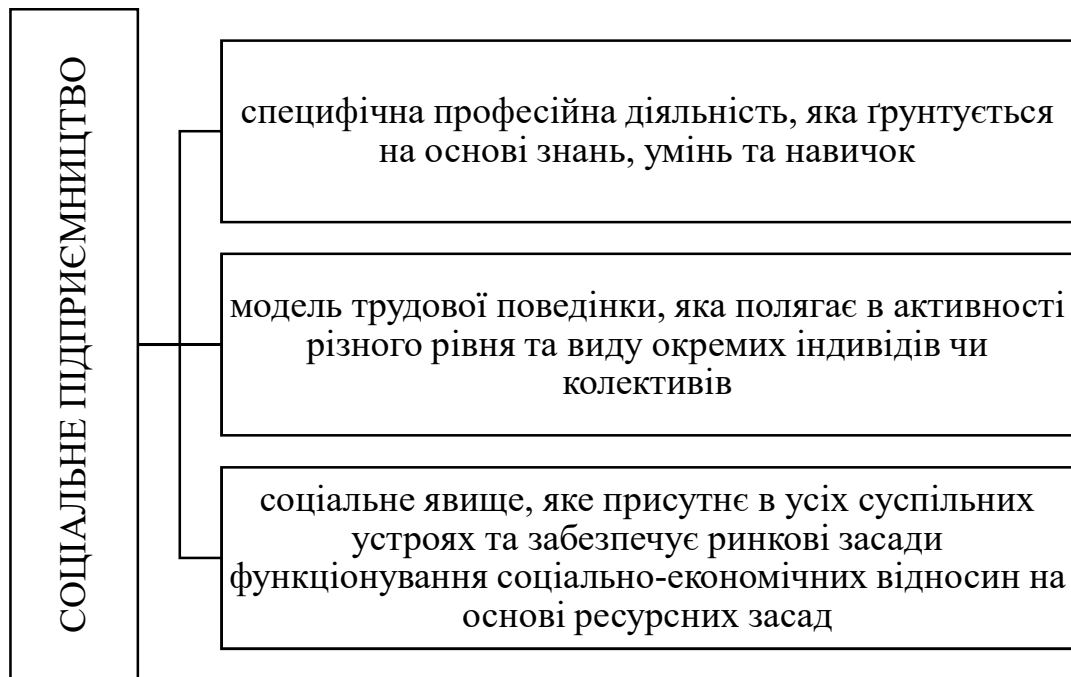

Рис. 1.1. Підходи до визначення наукових категорій підприємства за Є. Сірим

Джерело: складено автором на основі [3, с. 7].

Перейдемо надалі до розвідок щодо соціального підприємництва. Так, С. Осипова у своїй дисертації робить акцент на регіональному аспекті соціального підприємства [4]. На її думку є доцільним підтримка соціального підприємництва на державному і регіональному рівнях, що призведе до посилення соціально-економічного регулювання ринкових процесів на локальному рівні [4, с. 3].

Наприклад, Д. Сушко у своєму дослідженні проводить паралель між соціальним підприємництвом та соціальним розвитком [5]. В цьому

досліджені соціальне підприємництво є інструментом вирішення суспільних проблем, які держава не враховує у своїй гуманітарній політиці, підвищення економічного добробуту суспільства та соціального розвитку суспільства [5].

Водночас, М. Наумова вивчає соціальне підприємництво як чинник підвищення якості життя населення [8]. Дослідниця у своєму науковому доробку визначає взаємозв'язок між рівнем соціальної підприємницької активності та сприятливими умовами для розвитку соціального підприємства і їх вплив на якість життя суспільства на основі кластерного аналізу [8, с. 5]. На підставі кластерного аналізу М. Наумова запропонувала типологію держав за критерієм соціальної підприємницької активності і запропонувала кроки для успішної адаптації України в системі соціального підприємництва.

Серед іншого зупинімо свою увагу на теоретичній розробленості проблематики соціального підприємства. За результатами комплексного дослідження С. Осипова робить висновок, що в різних країнах окремі чинники впливають на моделі соціального підприємництва [4, с. 9]. Тому дослідниця пропонує власне бачення моделей соціального підприємства (Рис. 1.2.).

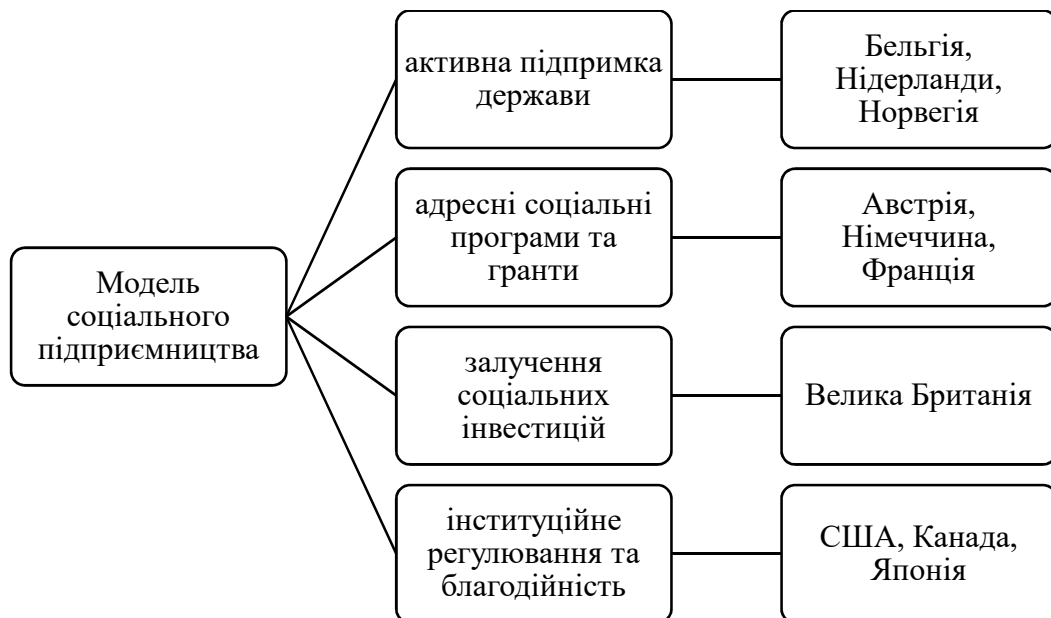

Рис. 1.2. Моделі соціального підприємства за С. Осиповою

Джерело: складено автором на основі [4, с. 9].

Г. Завадських та В. Тебенко у праці «Практичні аспекти становлення соціального підприємництва в Україні» здійснюють спробу визначити основні критерії соціального підприємництва та проаналізувати тенденції розвитку досліджуваного феномену [10]. За результатами дослідження вони акцентували увагу на інноваційній складовій соціального підприємництва [10, с. 182], вивчили переваги, типи соціального підприємництва та їх галузеву приналежність [10, с. 180-181], навели історичні етапи розвитку соціального підприємництва в Україні, а також розглянули основні підходи до потрактування сутності соціального підприємництва [10, с. 179-180].

До основних чинників, які призвели до розвитку та поширення соціального підприємництва Н. Горішна відносить [23, с. 59]:

- застарілі підходи, способи та засоби вирішення соціальних проблем;
- комерціалізація соціальних послуг та послуг соціального забезпечення;
- низький рівень зацікавленості влади та неурядових організацій до гострих проблем з якими стикається населення;
- скорочення видатків державного фінансування соціальних послуг або їх фінансування за залишковим принципом [23, с. 59].

У праці М. Куц знаходимо порівняльний аналіз понять підприємництво та соціальне підприємництво в контексті їх становлення в США, країнах Західної Європи та Україні. Завдяки порівняльному аналізу було встановлено, що соціальне підприємництво є формою, яка окреслює провайдерів змін у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення [11]. Важливо зауважити, що ця праця є суто соціологічною і послуговується класичним соціологічним інструментарієм.

Н. Добрава під час дослідження соціального підприємництва визначила його етимологію [12]. За результатами дослідження вона визначила, що вперше поняття «соціальне підприємництво» було використане у 70-х роках ХХ століття неурядовими організаціями в Сполучених Штатах Америки. На її думку неурядові організації таким чином позначали створення нових робочих місць для осіб, які потрапили у складні життєві обставини або відносяться до

соціально незахищених верств населення [12, с. 112-113]. На нашу думку за таких умов у соціальному підприємстві можна виокремити 2 (дві) функції: економічну (отримання фінансової вигоди від провадження підприємницької діяльності) та соціальну (підтримка осіб, які потрапили у складні життєві обставини).

Проведений аналіз підприємництва як наукова категорія свідчить про актуалізацію визначеного предмету цієї кваліфікаційної роботи. Загалом варто констатувати, що підприємництво є міжгалузевим феноменом, який одночасно реалізує різні напрями суспільного життя. Проаналізувавши підприємництво як наукову категорію варто перейти до визначення сутності та змісту базових понять дослідження.

1.2. Сутність та зміст базових понять дослідження

Сучасні суспільно-економічні процеси сприяють розвитку та трансформації основних підходів до потрактування окремих феноменів. Не виключенням, на нашу думку, є феномен соціального підприємництва в умовах євроінтеграції та економічної трансформації. Тому надалі є потреба у визначенні таких понять як: моделі соціального підприємництва, особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, проблема, соціальна проблема, соціальна робота, соціальне підприємництво, соціально незахищені верстви населення.

Перш за все проведемо аналіз поняття «соціальна робота». В теорії та історії соціальної роботи виокремлюються декілька етапів становлення соціальної роботи, зокрема її терміносистеми. Важливо зауважити, що поняття «соціальна робота» не має унормованої характеристики і потрактовується вченими по різному. Водночас, є 2 (два) класичних визначення поняття «соціальна робота», які запропоновані відповідними міжнародними фаховими інституціями:

1. професійна діяльність, яка забезпечує соціальні зміни та сприяє розв'язанню проблем у взаємостосунках людей задля покращення їх добробуту (визначення запропоноване у 2001 році Міжнародною федерацією соціальних працівників) [13];

2. практична професійна діяльність та академічна дисципліна, яка має на меті соціальні зміни, розвиток та соціальну згуртованість задля вирішення життєвих проблем людей (визначення запропоноване у 2014 році Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи) [14].

На думку О. Кацьора під «соціальними проблемами» пропонує розуміти «складні та багатомірні явища, які виникають в умовах розвитку будь-якого суспільства», що активно використовується в суспільно-гуманітарних науках [9, с. 71-72]. Схоже трактування поняття «соціальна проблема» пропонують О. Подзем та І. Єні, які розглядають соціальну проблему як певний стан, який впливає на окремі групи в суспільстві та потребує залучення сторонньої допомоги, зокрема органів влади, задля вирішення проблеми [15, с. 2].

Водночас, В. Буяшенко пропонує розглядати «соціальну проблему» як предметне поле соціального піклування і пропонує наступне визначення поняття «соціальні проблеми входять до смислового простору соціального піклування та утворюють предметне поле для його діяльності» [16, с. 337].

На думку З. Галушка «соціальне підприємництво» є соціально-економічним явищем, яке характеризується ознаками прибутковості й неприбутковості та передбачає розуміння прибутку не як мети, а як індикатора соціального ефекту [21, с. 15].

Разом з тим «соціальне підприємництво» за Н. Добровою є системою господарювання, яка має за мету вирішення соціальних проблем або зорієнтована на досягнення соціального ефекту на локальному рівні [12, с. 113].

Так само «соціальне підприємництво» Д. Шеленко, І. Баланюк і В. Баланюк розглядають як систему господарювання, яка має соціальні характеристики і поєднує соціальні результати з економічною діяльністю [24].

У зарубіжному науковому дискурсі «соціальне підприємництво» розглядається як відокремлена від фінансово-економічної та ринкової діяльності концепція з організаційно-правовою формою неурядової організації [22]

Рудяк В. зазначає, що «особи, які перебувають у складних життєвих обставинах» є специфічною категорією, яка важлива не тільки для надання соціальної допомоги з боку органів влади, а й для запобігання «виникнення критичних ситуацій, які можуть бути пов'язані із життям та здоров'ям як особи, яка потрапила в такі складні обставини, так і осіб, які можуть перебувати поряд з такою особою» [17, с. 197].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2019) складні життєві обставини розглядаються як «обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно» [19].

На нашу думку поняття «особи, які перебувають у складних життєвих обставинах» варто потрактувати як категорію людей, які внаслідок об'єктивних або суб'єктивних причин мають певні соціальні, економічні, медичні або правові проблеми, які потребують супроводу фахівцем з відповідною соціальною освітою. За таких умов доречним є вказання місії соціальної освіти, як системи, що «полягає в підготовці конкурентоспроможних фахівців, які здатні професійно, на високому рівні забезпечити реалізацію соціальних потреб або вирішити соціальні проблеми людини в різних галузях і сферах життєдіяльності, використовуючи провідні міжнародні та вітчизняні практики» [18, с. 18].

В системі безоплатної правової допомоги в Україні під «соціально незахищеними верствами населення» пропонують розуміти певні групи ризику (діти позбавлені батьківського піклування, діти-сироти, особи з інвалідністю, учасники бойових дій, люди, котрі мають дохід менше прожиткового мінімуму тощо), які потребують додаткового соціально-правового захисту особистості [25].

Водночас, С. Михальчук пропонує під «соціально незахищеними верствами населення» вважати населення, яке має потребу в соціальному захисті з боку держави з метою забезпечення відповідного рівня життя [20, с. 65].

Разом з тим, А. Артеменко розглядаючи поняття «соціально незахищені категорії громадян» в практиці адміністративного права дійшов до висновку, що це «групи населення, які через вік, стан здоров'я тощо не можуть забезпечити собі (своїм сім'ям) гідний рівень матеріального добробуту» [26, с. 91]. Однак в Законі України «Про соціальні послуги» (2019) поняття «соціально незахищені верстви населення» вже замінено на «вразливі групи населення, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників» [19].

За результатами визначення сутності та змісту базових понять дослідження побудуємо їх ієрархію у вигляді схеми (Рис. 1.3).

Рис. 1.3. Ієрархія сутності та змісту базових понять дослідження

Джерело: складено автором.

1.3. Нормативно-правове забезпечення соціального підприємництва в Україні

Соціальне підприємництво як міжгалузевий феномен варто розглядати в нормативно-правову забезпечені як частину адміністративного, цивільного, господарського та фінансового права. Погоджуємось з думкою, що за часів незалежності в Україні була сформована система нормативного забезпечення, яка переповнена різноманітними інструментами, механізмами та засобами [27, с. 51-52].

Перш за все необхідно розглянути Закон України «Про підприємництво» (1991) [28], яким визначено економічні, правові й соціальні особливості провадження підприємницької діяльності на території України. За результатами аналізу зазначеного закону [28] можемо стверджувати про взаємодію державних органів та підприємця, визначені організаційні форми та принципи підприємництва, відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності. Однак чітко окресленої організаційно-правової системи соціального підприємництва нині цим законом не визначено, що створює певні юридичні колізії щодо функціонування соціального підприємництва як феномену.

Надалі необхідно розглянути Стратегію розвитку малого та середнього бізнесу в Україні (2017) [29]. Нині цей документ втратив свою чинність, оскільки передбачалось реалізувати стратегію в повній мірі до 2020 року. Загалом стратегія передбачає аналіз стану підприємницької діяльності в Україні на 2017 рік та пропонує операційній й стратегічній цілі розвитку малого та середнього підприємництва враховуючи описаний стан справ. Цікавим на нашу думку є позиція держави щодо розроблення тривалих цільових кредитів задля задоволення потреб суспільства, зокрема підтримку в сфері освіти, будівництва, відкриття власної справи тощо.

Також стратегія (2017) [29] передбачає розвиток систем корпоративного управління та корпоративної соціальної відповідальності, як детермінантів

розвитку відповідального підприємництва та підтримки у вирішенні соціальних проблем на різному рівні.

Окреме місце у стратегії (2017) [29] відводиться розвитку соціального підприємництва. За наданим визначенням Міністерства економіки України у стратегії соціальне підприємництво є новаторською формою ведення бізнесу, яка пов'язана з вирішенням соціальних і економічних проблем. Окремо розробники стратегії визначають, що поштовхом до розвитку соціального підприємництва в Україні має стати реалізація Цілей Сталого Розвитку Організації Об'єднаних Націй до 2030 року через актуалізацію та впровадження кращих практик розвинених країн. Водночас в цій стратегії зазначається, що «на законодавчому рівні поняття «соціальне підприємство» не визначено» [29] і на нашу думку це негативно впливає розвиток досліджуваного феномену загалом.

Додаткової уваги потребує Господарський кодекс України (2017) [30] в якому окреслені інноваційна та інвестиційна специфіка господарських процесів. Так, у главі 34 Господарського кодексу України (2017) [30] зазначено, що інноваційною діяльністю є діяльність пов'язана із залученням інвестицій, зокрема соціальне інвестування у об'єкти соціальної інфраструктури або соціальні проекти, на довгостроковий термін враховуючи науково-технічний прогрес.

Розглянувши Господарський кодекс України (2017) [30], перейдемо до аналізу Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (2010) [31]. Згідно зазначеного закону [31] особи з інвалідністю можуть утворювати громадські об'єднані, які мають на меті захист законних прав та інтересів осіб з інвалідністю, зокрема реалізують їх право на підприємницьку діяльність. Так, громадські об'єднання можуть утворювати суб'єкти підприємницької діяльності для працевлаштування осіб з інвалідністю для здійснення господарської діяльності на неприбутковій основі.

На нашу думку реалізація підприємницьких можливостей для осіб з інвалідністю в Україні є позитивною практикою, але реалізація ідей соціального підприємництва в цьому випадку має розглядатися як окремий напрям основ соціального забезпечення осіб з інвалідністю. Адже існує різниця між реалізацією соціальних прав та підприємницькою діяльністю задля соціального розвитку.

Разом з тим проєктом Закону України «Про соціальні підприємства» (2013) [32] пропонується вважати соціальним підприємством суб'єкт підприємницької діяльності утворений з метою досягнення соціальних результатів у різних сферах суспільного життя (екологія, культура, мистецтво, наука, освіта, охорона здоров'я тощо) та надання послуг особам, які потрапили у складні життєві обставини або цілим соціально незахищеним верствам суспільства. Проаналізувавши законопроект [32] може окремо звернути увагу на 2 (двох) суперечливих аспектах:

- пропонується державна підтримка у вигляді кредитування або асигнувань з бюджету без уточнення специфіки або порядку отримання такої допомоги;

- статус соціального підприємства визначається та надається спеціальною міжвідомчою комісією, а не специфікою діяльності такого соціального підприємства.

Фактично аналіз правового забезпечення соціального підприємництва в Україні відображає реалії цього феномену, а саме затримку його розвитку на відміну від країн Європи. Здебільшого в законодавстві передбачаються підходи та поняття пов'язані з корпоративною соціальною відповідальністю, соціальним інвестуванням, реалізацією соціальних програм підтримки суб'єктів господарювання, підприємництвом соціальної сфери або соціально відповідальним бізнесом, що значно відрізняється від ідей соціального підприємництва.

Висновок до першого розділу

Проведений аналіз підприємництва як наукової категорії показує, що даний феномен має міжгалузевий характер і може застосовуватись до цілого ряду сфер життя. Основною проблемою дослідження є відсутність поняття «соціальне підприємство». Також окреме місце в науковому пошуку варто віднести терміносистемі досліджуваного феномену кваліфікаційної роботи.

Переважно основу базових понять дослідження було взято з наукових доробків вітчизняних та закордонних науковців, що підтверджує тезу про необхідність унормування соціального підприємництва на державному рівні. Адже розгалужена терміносистема система дуже часто призводить до базового не правильного розуміння понять [33], що надалі спостерігалось під час вивчення правового забезпечення соціального підприємництва.

Вивчення правового забезпечення соціального підприємництва в Україні полягало в аналізі основних нормативно-правових актів, які регламентують підприємницьку діяльність та діяльність з особами з інвалідністю. Під час аналізу законодавства було визначено різнобічність правових інструментів корпоративного управління, соціальної відповідальності, соціального інвестування та участі в соціальних проєктах, але ці інструменти не виключають і не заміщують соціальне підприємство як технологію соціальної роботи, а лише посилюють її. Надалі вбачаємо за необхідне визначити соціальні проблеми та інтерпретувати їх в соціальній роботі, а також вивчити наявний досвід на прикладі українського бізнес-сектору соціального підприємництва як інструменту соціальної роботи.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

2.1. Визначення соціальних проблем та їх інтерпретація в соціальній роботі

Соціальні проблеми є унікальним феноменом, який виникає та розвивається в будь-якому суспільстві. Соціальні проблеми на різних етапах розвитку суспільства мали різні напрями та специфіку, оскільки все залежало від ряду чинників. Відповідно різні історичні періоди та напрями соціальних проблем змінюють підходи до їх визначення та потрактування в умовах сьогодення.

На думку О. Кацьори є певна науково-теоретична проблема невизначеності отримання статусу та інтерпретації соціальної проблеми [42, с. 39]. Погоджуємось, оскільки нині немає уніфікованого або універсального інструментарію, механізму або засобу визначення в який момент певна проблема набуває статусу соціальної і яка саме інституція (громадська чи державна) мають визначати цей статус.

Водночас маємо констатувати, що сучасна соціальна робота має на меті реалізацію культурних, медичних, політичних, психологічних, соціальних та інших прав і свобод людини. Тому пропонуємо окреслити основні соціальні проблеми та їх інтерпретація у вигляді таблиці (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні соціальні проблеми та їх інтерпретація

№	Види соціальних проблем	Інтерпретація
1	Соціально-педагогічні	пов'язані з адаптацією дитини в освітньому середовищі та пошуку оптимальних методів навчання, виховання, розвитку та соціалізації.
2	Соціально-правові	основний спектр пов'язаний з розробкою та удосконаленням нормативно-правового

Продовження Таблиці 2.1

		забезпечення пов'язаного з соціальною роботою та соціальним забезпеченням, а також впровадження сучасних практик захисту особистості
3	Медико-соціальні	супровід осіб, які стикнулися з гострими соціальними проблемами після отримання медичного діагнозу (онкологія, СНІД, гепатит тощо)
4	Психосоціальні	забезпечення соціального супроводу паліативних хворих або хворих з постійним проживанням у закладах охорони здоров'я закритого типу, де соціальні послуги безпосередньо пов'язані з клінічною психологією
5	Соціально-психологічні	послуги, які мають на меті використовуючи універсальні соціальні технології та психологічні методики допомогти людині адаптуватись до соціуму та знайти власне «Я» в системі суспільної взаємодії
6	Соціально-виховні	система послуг пов'язана із роботою з особами з делінквентною поведінкою в центрах пробації, місцях позбавлення волі або після відбування покарання
7	Соціально-політичні	проблеми пов'язані з організацією роботи соціальних сервісів або сервісів соціального забезпечення через політичні кризи або в умовах реформування галузі
8	Глобальні	спричинені техногенними, природними або іншими причинами, що суттєво впливають на рівень життя населення і є соціальною загрозою

Джерело: складено автором

За результатами вище викладеного можемо зробити висновок, що з часом соціальні проблеми трансформують і є необхідність у постійному пошуку нових форм, засобів та технологій соціальної роботи, які будуть намагатися вирішити окреслені проблеми. Надалі є потреба в аналізі соціального підприємництва як інноваційного інструменту вирішення соціальних проблем.

2.2. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення соціальних проблем (на прикладі українського бізнес-сектору)

Не дивлячись на ряд соціально-економічних проблем в Україні трансформаційні процеси адаптації до європейського ринку послуг досі тривають. Переважно трансформація проходить дещо складніше, ніж очікувалось і певні економічні моделі проходять дуже складний і тривалий процес адаптації в українських реаліях. Разом з тим в Україні є успішні приклади соціального підприємництва, які активно займаються бізнесом та соціальною підтримкою окремих категорій громадян. Розгляньмо їх більш детально.

Одним з яскравих прикладів соціального підприємництва в Україні можна вважати діяльність Українського товариства сліпих (УТОС). Як організацію Українське товариство сліпих почало свою діяльність у 30-х роках ХХ століття [34]. До нині товариство опікується різноманітними напрямками роботи з людьми з інвалідністю, що мають порушення зору.

Рис. 2.1. Емблема Українського товариства сліпих

Джерело: [35].

Основною метою діяльності УТОСу є забезпечення рівних прав і свобод людей з інвалідністю по зору, надання соціальної, правової, соціально-

трудової та соціально-методичної допомоги членам свого товариства, реалізація принципів безбар'єрності та сприяння всебічній соціалізації осіб з порушеннями зору [35].

Більш детально зупинімось на соціальній складовій діяльності УТОСу. До складу товариства входить 4 установи та 11 підприємств, а саме:

- Навчально-інформаційний комп'ютерний центру УТОС [37];
- Підприємство об'єднання громадян «Вінницьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих» [39];
- Підприємство об'єднання громадян Криворізького учбово-виробничого підприємства Українського товариства сліпих [38];
- Центральна спеціальна бібліотека для сліпих імені М. Островського [36];
- тощо.

На нашу думку Українське товариство сліпих можна вважати соціальним підприємством, оскільки товариство створило цілу базу задля реалізації потенціалу осіб з порушеннями зору. Фактично кожен громадянин України може долучитись до товариства і працювати на його підприємства задля підтримки осіб з інвалідністю. УТОС нині займається вирішенням:

- медичних проблем (медико-соціальний супровід осіб з порушеннями зору в системі охорони здоров'я та реабілітація осіб, які осліпли);
- освітні проблем (навчання працювати на комп'ютері, вивчення шрифту Брайля);
- побутових проблем (утримання соціальних гуртожитків для осіб з порушеннями зору та облаштування спеціальних установ для проживання людей похилого віку з проблемами зору); транспортних проблем (забезпечення функціонування корпоративних маршрутних таксі, соціального таксі на безоплатній основі)
- тощо.

Наступним успішним прикладом соціального підприємництва в Україні можна вважати функціонування «VETERANO PIZZA». Загалом «VETERANO

PIZZA» [40] є товариством з обмеженою відповідальністю, що забезпечує функціонування мережі піцерій по Україні, де основним працівниками є ветерани та учасники бойових дій. Нині «VETERANO PIZZA» функціонує у таких містах як Бориспіль, Вінниця, Дрогобич, Київ, Кривий Ріг, Львів, Одеса та Тернопіль.

Рис. 2.2. Емблема Товариства з обмеженою відповідальністю

«VETERANO PIZZA»

Джерело: [40].

Основною метод діяльності «VETERANO PIZZA» є допомога учасниками бойових, які після повернення з військових дій мають потребу у соціально-трудовай та психосоціальной підтримці. Основний концепт роботи організації полягає в поєднанні у робочому процесі осіб з інвалідністю, які повернулися з бойових дій та цивільне населення. Ідеальною пропорцією є 50/50, щоб був рівномірний розподіл трудових ресурсів і зближення задля підвищення результативності бізнесу. Однак з початком повномасштабного вторгнення на територію України пропорція завжди змінюється і концепт «ветеран/не-ветеран» буде трансформуватися відповідно до потреб суспільства.

На нашу думку не менш важливою є залучення учасників бойових дій до розвитку економіки через соціально-трудова реабілітацію, щоб після

повернення з бойових дій кожен військових знав, що процес життя триває і суспільство готє його підтримати надалі.

Цікавою формою соціального підприємництва можна вважати Громадський ресторан «Urban Space» [41]. Ідея громадського ресторану бере свій початок від соціальної відповідальності, коли 100 (сто) відповідальних громадян з різних куточків України об'єднались здала створення інноваційної платформи для реалізації ідей. На офіційному сайті громадського ресторану зазначається, що основна ідея його функціонування полягає в «тому, що 80% прибутку ресторану направлено винятково на реалізацію громадських проектів» [41].

Рис. 2.3. Емблема Громадського ресторану «Urban Space»

Джерело: [41].

Соціальна активність громадського ресторану бере свій початок у 2015 році з відкриття першого такого формату закладу в місті Івано-Франківську. Засновники пропонують всім бажаючим відвідувачам їх закладу внести благодійний внесок задля підтримки соціального проекту, який підтримується громадським рестораном. Також всі бажаючі мають можливість долучитись до

творення сучасного соціального підприємництва через купівлю франшизи. Загалом відомо, що за роки свого функціонування організація підтримала 163 (сто шістьдесят три) проекти на загальну суму понад майже 7 млн. грн.

Висновок до другого розділу

Ідеї соціального підприємництва полягають в пошуку нових моделей надання соціальних послуг, які мають вирішувати соціальні проблеми. В рамках цього дослідження було систематизовано соціальні проблеми наступним чином:

- глобальні;
- медико-соціальні;
- психосоціальні;
- соціально-виховні;
- соціально-педагогічні;
- соціально-політичні;
- соціально-правові;
- соціально-психологічні.

Кожна з означених категорій соціальних проблем висвітлює основний спектр соціальних бар'єрів з якими стикаються клієнти соціальних сервісів. Також не менш важливим є вивчення вітчизняного досвіду соціального підприємництва. В межах кваліфікаційної роботи було проаналізовано діяльність 3 (трьох) організацій і можемо констатувати, що в окреслених організаціях на перше місце відводиться соціальна допомога та соціальне забезпечення вразливих верст населення, які внаслідок складних життєвих обставин потребують додаткової підтримки, а вже надалі комерційна діяльність.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. Аналіз підприємництва як наукової категорії показав, що це явище має міжгалузевий характер і може застосовуватись до цілого ряду сфер життя. Основною проблемою дослідження є відсутність єдиного підходу до поняття «соціальне підприємництво» в науковому колі або нормативній базі. Переважна більшість науковців розглядають соціальне підприємництво як сукупність соціальної відповідальності, соціальну згуртованість або засіб формування соціального капіталу. Однак на нашу думку соціальне підприємництво є більш вузьким поняттям, яке можна охарактеризувати комерційною діяльністю, що частково пов'язана з реалізацією або вирішенням соціальних проблем.

Важливість підприємництва та соціального підприємництва можна визначати з різних наукових позицій – економічної, соціальної, соціологічної, політичної тощо. Основна роль підприємницької діяльності полягає в розвитку економічних функцій в ринковій системі. Однак супутні соціальні фактори пов'язані з підприємництвом вимагають в сучасних умовах участі суб'єктів комерційної діяльності у вирішенні соціальних проблем напряду або опосередковано.

2. До основних понять дослідження варто віднести такі дефініції як особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, проблема, соціальна проблема, соціальна робота, соціальне підприємництво, соціально незахищені верстви населення. Визначені дефініції здебільшого ґрунтуються на наукових доробках, а тому не містять організаційно-правових або концептуальних аспектів розвитку досліджуваного феномену з точки зору законодавчого забезпечення. Надалі важливим питанням є розвиток соціального підприємництва та впорядкування відповідної терміносистеми для системного розвитку явища.

3. Соціальна робота як невід’ємний елемент суспільства та державного устрою розвивається протягом багатьох століть. В ретроспективному дискурсі соціальні проблеми виникали на будь-якому історичному етапі функціонування суспільства. В різні періоди були різні соціальні проблеми та різні наукові, концептуально-технологічні та технологічні підходи до їх вирішення. В межах дослідження запропоновано всі соціальні проблеми поділити на 8 (вісім) категорій – глобальні, медико-соціальні, психосоціальні, соціально-виховні, соціально-педагогічні, соціально-політичні, соціально-правові та соціально-психологічні. Кожна запропонована категорія соціальних проблем яскраво відображає актуальні питання теорії та практики соціальної роботи.

4. Задля вивчення вітчизняного досвіду соціального підприємництва було визначено 3 (три) організації - Громадський ресторан «Urban Space», Товариство з обмеженою «VETERANO PIZZA» та Українське товариство сліпих (УТОС). Організації були визначено враховуючи їх досвід функціонування в комерційній та соціальній сферах, організаційно-правову форму, форми соціальної роботи, масштаб діяльності та кількість реалізованих соціальних (соціально корисних) проєктів.

Кожен з обраних вітчизняних кейсів показав різну орієнтацію на клієнтів соціальної роботи – пільгові категорії, особи у складних життєвих обставинах, а також різні засоби, форми, інструменти та технології соціальної роботи задля успішного вирішення певної соціальної проблеми. Так, наприклад, «VETERANO PIZZA» опікується роботою з учасниками бойових дій за допомогою соціально-трудової та психологічної реабілітації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблематики. Визначені у вступі завдання дослідження виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пачковський Ю. Підприємництво як предмет соціопсихологічного дослідження (діяльнісно-поведінковий аспект): автореф. дис... д-ра соціолог. наук: 22.00.04. Інститут соціології НАН України. К., 2004. 36 с.
2. Вебер М.. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К., 1998. С. 67-82.
3. Сірий Є. Підприємництво як предмет соціологічного теоретизування: автореф. дис... д-ра соціолог. наук: 22.00.01. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. К. 2010. 30 с.
4. Осипова О. Стратегічне регулювання у сфері соціального підприємництва: регіональний аспект. автореф. на дис. спец. 08.00.05. Одеса. 2021. 27 с.
5. Сушко Д. Соціальне підприємництво як інструмент соціального розвитку. Київ. 2023. 58 с. URL: <https://cutt.ly/2w1VZgAZ>
6. Дюк А. Розвиток та організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі: теорія, методологія, практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04. Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2021. 546 с.
7. Бондаренко О.В. Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності: Монографія. Запоріжжя: Запорізький національний технічний університет, 2005. 253 с.
8. Наумова М. Активізація соціального підприємництва як чинник підвищення якості життя населення. автореф. на дис. спец. 08.00.07. Київ. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. 2018. 22 с.
9. Кацьора О. Теоретичні основи аналізу соціальних проблем. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2020, Вип. 86. С. 71-76

10. Завадських Г., Тебенко В. Практичні аспекти становлення соціального підприємництва в Україні. Бізнес Інформ. 2020. № 11. С. 177-185. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/12782>
11. Куц М. Соціальне підприємництво: основні ідеї та перспективи дослідження в соціології. Наукові записки НаУКМА. 2015. Т. 174: Соціологічні науки. С. 51-55.
12. Добрава Н. Соціальне підприємництво. Економічні інновації. 2015. Вип. 59. С. 112-117
13. Семигіна Т., Брижовата О. Міжнародне визначення соціальної роботи // Соціальна політика і соціальна робота. 2002 . № 3-4. С.144-157.
14. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи // Вісник АПСВ. 2015. № 1-2. С. 6-11.
15. Подзем О., Єні І. Соціальні проблеми сучасного суспільства: ідентифікація та пошук шляхів регулювання. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/49.pdf>
16. Буяшенко В. Соціальна проблема як предметне поле діяльності соціального піклування. Гілея. Філософські науки. Вип. 62. С. 337-346. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Buyashenko_2012_3.pdf
17. Рудяк В. Класифікація осіб, які потрапили у складні життєві обставини. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 86 2020. С. 197-203.
18. Лисоконь І. Теоретичний аналіз актуальних питань вищої соціальної освіти України в освітологічному дискурсі. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко ; упоряд. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. С. 7-50.
19. Про соціальні послуги : закон України 17.01.2019 року № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст. 73.
20. Михальчук С. Державна підтримка соціально незахищених верств. Актуальні питання фінансової теорії та практики : зб. матеріалів Третьюї

заочно-дистанційної наук. конф. студ. і молодих вчених (м. Тернопіль, 30 травня 2017 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 65-69.

21. Галушка З. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. Вип. 148. 2013. С. 15-17.

22. Defourny J. Concepts and Realities of Social Enterprise: A European Perspective. Collegium. 2009. Spring. P. 73-98.

23. Горішна Н. Феномен соціального підприємництва: сутність і критерії. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. №2. 2016. С. 58-61.

24. Шеленко Д., Баланюк І., Баланюк В. Соціальний капітал у розвитку соціального підприємництва. Економіка АПК. 2021. № 11. С. 44-53

25. Про особливості соціального захисту вразливих категорій населення розповідали працівники системи БПД Сумщини. Безоплатна правнича допомога. 2019. URL: <http://surl.li/rjqmm>

26. Артеменко А. Види соціально незахищених верств населення. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1(22). 2018. С. 89-92. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2018/23.pdf

27. Лисоконь І. Організація управління інвестиційною діяльністю закладу вищої освіти : дисер. наук. ступ. доктора філософії за спец. 011 Освітні, педагогічні науки. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. 255 с.

28. Закон України «Про підприємництво» від 07.02.1991 № 698-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12>

29. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 504-р «Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-p>

30. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436ІV. –Ред. від 02.08.2017 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15

31. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : закон України від 27.07.2010 року № 875-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

32. Про соціальні підприємства : проєкт закону України від 11.03.2013 р. №2508. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1XO00A.html

33. Лисоконь І. Проблема формування терміносистеми інвестиційних процесів у вищій школі. Молодь і наука. Практика інноваційного пошуку : матер. ІІ Всеукр. конф. молодих вчених, м. Дніпро, 17 грудня 2020 р. Дніпро, 2020. С. 407-412. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4193>

34. Історія Громадської організації «Всеукраїнська організація інвалідів «Українське товариство сліпих». Київ, 2024. URL: <http://utos-doc.narod.ru/doc/01.doc>

35. Статут Громадської організації «Всеукраїнська організація інвалідів «Українське товариство сліпих». Київ, 2024. URL: http://cputos.org.ua/document/ustanovchi/statut_UTOS_2016.doc

36. Центральна спеціальна бібліотека для сліпих імені М. Островського. 2024. URL: <http://csbs.org.ua/>

37. Навчально-інформаційний комп'ютерний центру УТОС. 2024. URL: <https://www.facebook.com/blind.org.ua>

38. Підприємство об'єднання громадян Криворізького учбово-виробничого підприємства Українського товариства сліпих. 2024. URL: <http://www.upputos.dp.ua/>

39. Підприємство об'єднання громадян «Вінницьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих». 2024. URL: <http://utosvin.com/>

40. Товариства з обмеженою відповідальністю «VETERANO PIZZA». 2024. URL: <https://veteranopizza.com/>

41. Громадський ресторан «Urban Space». 2024. URL: <https://www.urbanspace.if.ua/uk#top>

42. Кацьора О. Соціологічна інтерпретація соціальних проблем. Науково-теоретичний та громадсько-політичний альманах «Грані». Вип. 6-7. Дніпро. 2020. С. 39-45.